

Vetenskap & Praxis

Information från SBU – Statens beredning för medicinsk och social utvärdering

Hur undersöker och jämför vi effekter?

Läs vidare på sidan 6 ►

SBU – KUNSKAPSCENTRUM FÖR VÅRDEN OCH SOCIALTJÄNSTEN

Forskningen som förändrat praxis i socialtjänsten – exempel från verksamheter 2 • SBU:s generaldirektör

Britta Björkholm: "SBU har verktygen och spetskompetensen" 4 • Slumpen, p-värdet och konfidensintervallet 6

Om insatser för att ta sig tillbaka till arbetsmarknaden 9 • Ökad livskvalitet hos äldre på särskilda boenden 10

LÄS OCKSÅ INSlA SKA MOTVERKA DUBBELARBETE I SOCIALTJÄNSTENS FORSKNING 5 • UNGDOMSKRIMINALITET OCH GÄNG-RELATERAD BROTTSLIGHET – TVÅ RAPPORTER PÅ GÅNG 12 • SBU GRANSKAR STÖD VID BEROENDE OCH SAMTIDIG PSYKISK SJUKDOM 14 • ATT STÖDJA GOD PSYKISK HÄLSA HOS BARN OCH UNGDOMAR 16

Forskningen som förändrat praxis i socialtjänsten

Forskning och evidens blir alltmer efterfrågat i socialtjänstens utveckling. SAVRY, TFCO, ILS, IPS – alla dessa förkortningar är exempel på granskade metoder och insatser som håller på att förändra praxis i svensk socialtjänst.

NÄR SBU UNDERSÖKT vilka insatser som användes för barn och unga som behöver socialtjänstens stöd fann man minst 102 insatser. Av dem var det bara nio som hade ett starkt vetenskapligt stöd.

Men framtiden är ljus, berättar Knut Sundell, sakkunnig inom socialtjänst på SBU:

– Nu publiceras ungefär en studie i veckan där man mäter effekten av en insats, det är en dramatisk ökning sedan 1990-talet då det publicerades en handfull om året. Forskningsresultaten kan sedan sammanställas i SBU:s rapporter och i förlängningen användas av till exempel Socialstyrelsen för att ta fram kunskapsstöd och vägledningar inom området. På så sätt kan kommunerna välja effektiva insatser och metoder, och undvika att lägga pengar på sådant som kanske inte fungerar.

Årligen tar cirka 800 000 personer del av insatser inom svensk socialtjänst och funktionshinderområdet.

Föräldrastöd med rätt komponenter
Stockholms stad är en av de kommuner som har ambitionen att använda metoder med vetenskapligt stöd. Ett konkret exempel är föräldraskapsstödsprogram.

Katarina Munier är enhetschef på kompetenscenter för barn och unga i Stockholms stad:

– Utvärderingar har visat att vissa program för föräldraskapsstöd fungerar bra. Föräldrar med utåtagerande barn erbjuds nu den här typen av hjälp som innehåller

just de komponenter som bedömts ha positiv effekt.

Ungas återfall i våld förutsägs med strukturerade metoder

Strukturerade metoder som SAVRY kan ge vägledning vid bedömning av ungdomars risk för återfall i våld och annan kriminalitet, åtminstone vid lägre risknivåer.

SAVRY står för Structured Assessment of Violence Risk in Youth.

Åren 2020–2022 utbildade Stockholms stad närmare 260 socialsekreterare i beslutsstödet SAVRY.

Behandlingsfamilj hjälper unga med beteendeproblem

Det finns alternativ till boende på så kallade SiS-hem för unga som hamnat i kriminalitet och andra allvarliga beteendeproblem. En rapport från SBU har visat att unga med allvarliga beteendeproblem klarar sig bättre om de får bo i en så kallad behandlingsfamilj, där både de själva och de vuxna i familjen får särskilt stöd. Behandlingsfamilj är även kostnadsbesparande för samhället i jämförelse med placering i institutionsvård.

Det finns flera typer av behandlingsfamiljer, men den metod det finns forskning om är den amerikanska modell som kallas TFCO, Treatment Foster Care Oregon.

Eget boende enklare med rätt stöd

Få svenska kommuner tillhandahåller stödprogram för ungdomar som flyttar från placering i HVB- eller familje-

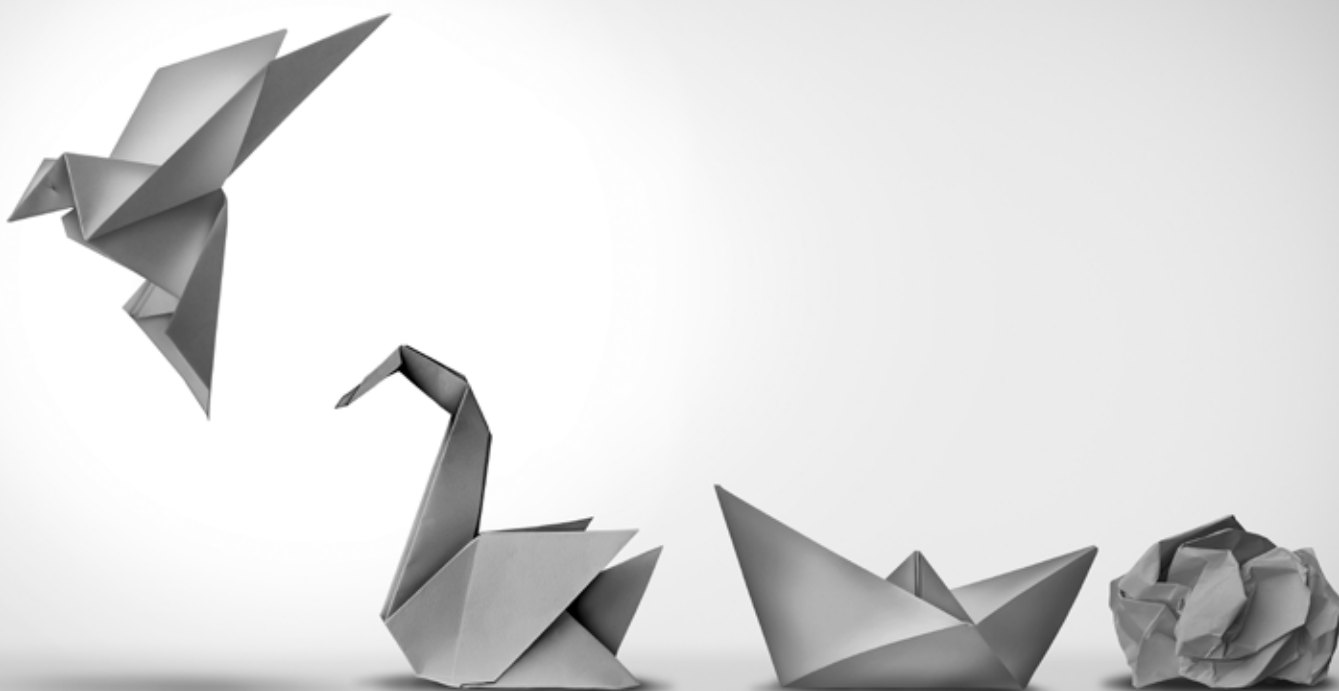

FOTO: MAGNUS GLÄNS

▲ Knut Sundell, sakkunnig socialtjänst SBU.

EFFEKTIVA INSATSER OCH METODER

På sidan www.sbu.se/ww listar SBU metoder och insatser som det finns vetenskapligt stöd för i någon av våra rapporter, och hur starkt stödet är.

hem, till eget boende. Forskningen visar att dessa unga klarar övergången till ett självständigt vuxenliv bättre om de får stöd, till exempel som i den amerikanska stödformen ILS, Independent Living Services. Den som ska flytta från social dygnsvård får då en mentor som stöttar på det sätt som behövs, till exempel med boende, utbildning, arbete, hälsa eller med det sociala.

Stöd till utsatta vuxna

Stöd i boende kan också vara effektivt för vuxna som hamnat utanför samhället. Det visar forskning om hur man kan minska hemlöshet bland personer med missbruk, beroende och psykisk ohälsa. SBU har tittat på utvärderingar av insatserna Case management (CM) och Bostad först, vars mål är att minska hemlöshet i denna grupp.

Peter Sonnsjö är verksamhetschef i Kristianstad, en av de kommuner där man inom socialtjänsten arbetar med den här typen av insatser:

– Vi har flera fullt utbildade case managers i kommunen, och ”Bostad först”-handläggarna har också erhållit grundläggande kompetens inom CM, för att kunna arbeta programtroget.

IPS ger fler med psykisk funktionsnedsättning jobb

I allt fler svenska kommuner har man tagit vara på forskningsrön om stöd till personer med psykisk funktionsnedsättning med att hitta och behålla en anställning. Här erbjuder kommunen Individanpassat stöd till arbete, så kallad IPS, som har ett vetenskapligt stöd och som kraftigt ökar chansen till ett arbete på den ordinarie arbetsmarknaden mer än vad vanlig arbetsrehabilitering gör.

Trots att IPS goda resultat och att Socialstyrelsen rekommenderar det används det i begränsad omfattning. Socialstyrelsens nationella riktlinjer rekommenderar än så länge endast IPS för personer med schizofreni eller schizofreniliknande tillstånd. ♦ AF

Missa inte SBU:s rapporter eller utbildningar!

Få vårt nyhetsbrev genom att registrera dig här: www.sbu.se/sv/prenumerera

METODGUIDEN

I Socialstyrelsens ”Metodguiden” hittar du mer om insatser och bedömningsmetoder som är aktuella för socialt arbete i Sverige.

Om rapporterna

- Risk- och behovsbedömning av ungdomar avseende återfall i våld och annan kriminalitet. SBU 2019.
- Föräldrastödsprogram vid utagerande beteende hos barn: Effekter och verk samma komponenter. SBU 2019.
- Behandlingsfamiljer för ungdomar med allvarliga beteendeproblem – Treatment Foster Care Oregon. SBU 2018.
- Stöd till unga som ska flytta från placering i social dygnsvård. SBU 2020.
- Insatser för att minska hemlöshet för personer med missbruk, beroende och psykisk ohälsa. SBU 2018.
- Individanpassat stöd till arbete (IPS) för personer med psykisk funktionsnedsättning. SBU 2020.

▲ Britta Björkholm,
generaldirektör för SBU.

En jämlik socialtjänst baserad på välgjord forskning. Det är utifrån den tanken som SBU tar fram vetenskapliga underlag.

Evidens och evidensbaserad praktik i socialtjänsten

ARLIGEN TAR CIRKA 800000 personer del av insatser inom svensk socialtjänst. Det gäller till exempel äldre, barn och unga, och familjer. Men hur mycket evidens finns det för att effekten blir den önskade?

– Att socialtjänstens insatser bygger på välgjord forskning om vad som fungerar, det är viktigt för hela samhället. Men forskning om insatser och metoder i socialt arbete sker utifrån delvis andra förutsättningar än inom exempelvis sjukvård och tandvård.

DET SÄGER BRITTA BJÖRKHOLM, generaldirektör för SBU, Statens beredning för medicinsk och social utvärdering.

SBU hjälper till att sortera fram pålitlig vetenskap för vården och socialtjänsten.

*SBU gallrar.
Och granskar.
Och värderar.*

Inte sällan blir det bara ett fåtal pålitliga studier kvar att dra slutsatser från av de – ibland tiotusentals artiklar – som fångas upp i SBU:s litteratursökningar. En sökning kan gälla allt från familjehemsvård till äldreomsorg.

GRANSKNING AV KVALITET är viktigare än någonsin, forskningsartiklar publiceras i allt högre takt. SBU har verktygen och spetskompetensen, konstaterar Britta Björkholm.

– SBU får specifika uppdrag, till exempel från regeringen, men vi tar oss också an forskningsfrågor som vi bedömer som extra angelägna. Vi gör även underlag till andra myndigheter, till exempel Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd och Socialstyrelsen.

Som en del i den statliga kunskapsstyrningen tar Socialstyrelsen fram väg-

ledningarna för socialtjänsten. Dessa görs i enlighet med evidensbaserad praktik (EBP). I EBP är det vetenskapliga underlaget en del av flera aspekter som beslutsfattaren tar hänsyn till. Andra aspekter kan vara beprövad erfarenhet och vilka förutsättningar som finns för insatsen, såväl praktiskt som organisatoriskt.

– Även om det saknas vetenskapligt underlag för en insats så behöver det inte betyda att insatsen är verkningslös, vi vet bara inte säkert. EBP innebär även att man tar hänsyn till den enskilda individens behov av stöd.

SBU HAR UTVÄRDERAT forskningen inom flera av socialtjänstens områden. I det här numret av Vetenskap & Praxis berättar vi om några rapporter som redan är publicerade, och andra som är på gång under 2023. ♦ **ÅF**

Ny internationell organisation samarbetar om socialtjänstområdets översikter

På initiativ av svenska socialdepartementet bildades i november 2021 *International Network for Social Intervention Assessment, INSIA*.

– INSIA arbetar för att undvika dubbelarbete genom en förbättrad metodologisk och gemensam kvalitet i översikter

FOTO: MAGNUS GLANS

▲ Sophie Werkö

inom socialtjänstområdet, säger Sophie Werkö, SBU:s internationella samordnare och sekreterare i INSIA-nätverket.

INSIA är öppet för offentligt finansierade organisationer som fokuserar på översikter som utvärderar sociala insatser och metoder. För närvarande har nätverket medlemmar från åtta länder, främst europeiska, men även Kanada.

Läs mer på www.insia.network

STA-nätverket nedlagt

Det nationella nätverket STA, Social Technology Assessment (STA), bildades under hösten 2017 i syfte att öka samordning samt utveckla och sträva mot en mer gemensam metodik

inom socialtjänst- och funktionshinderområdet i Sverige. Nu har STA-nätverket lagts ner och metodutveckling av rapporter inom området liksom arbetet med att utveckla en kunskapsbaserad socialtjänst fortsätter i tre andra nätverk, nämligen:

- Nationell samverkansgrupp för kunskapsstyrning i socialtjänsten (NSK-S)
- Partnerskapet till stöd för kunskapsstyrning inom socialtjänsten (Partnerskapet)
- Regionala samverkans- och stödstrukturerna (RSS)

Frågor? Hör av dig till Maral Jolstedt, SBU:s representant i NSK-S och Partnerskapet, e-post: maral.jolstedt@sbu.se

Hur undersöker vi egentligen effekter?

Kommer den här insatsen leda till att fler personer kan försörja sig? Kommer det nya arbets sättet medföra att färre ungdomsbrottslingar återfaller i brott? Och hur är det med eventuella negativa konsekvenser?

FÖR ATT KUNNA BEDÖMA om en insats är lämplig att använda eller ej vill vi gärna ha kunskap om dess effekter. Och för att få tillförlitliga svar måste forskningsstudier genomföras på ett genomtänkt sätt. Men även om så är fallet finns det fallgropar, bland annat genom att slumpen spelar oss ett spratt.

När det gäller utvärdering av effekter har forskare och myndigheter som SBU en förkärlek till experimentella studier. Där jämförs ett utfall för dem som får en viss insats med dem som får en kontrollinsats, till exempel i form av sedvanlig vård, det vill säga den insats som ges som praxis. Helst ska sådan gruppindelning ske med slumpens hjälp. Det går att försöka sig på att dra slutsatser om effekter även när grupperna som jämförs inte är slumpvis sammansatta, men det kräver genomtänkt hantering av de eventuella förväxlingsfaktorer (confounders på engelska) som kan snedvrída resultatet. Annars riskerar man att jämföra äpplen med päron.

Slumpen – ett problem vid upprepade tester

Forskare kan ha mer eller mindre goda skäl att anta att en viss behandling eller insats verkligen har en effekt innan en

studie ens genomförs. Inom läkemedelsvärlden är det inte ovanligt att man lite chansartat testar en stor mängd läkemedelskandidater för att sälla fram de som är värda att undersöka mer noggrant i kliniska studier. Men med många statistiska tester ökar risken att man av slumpmässiga skäl drar felaktiga slutsatser. Detta problem är mindre inom social verksamhet där insatser ofta är komplexa och där forskare behöver formulera sin forskningsfråga utifrån andra premisser. I statistisk bemärkelse är det sedan inte själva forskningsfrågan som testas, det vill säga att insatsen i fråga faktiskt har effekt. Istället gör man det motsatta: man gör det hypotetiska antagandet att insatsen inte har någon effekt (man utgår från att ”nollhypotesen” är riktig). Sedan analyserar man i vilken utsträckning observationerna i experimentet talar emot detta.

"Att 'tråla' sina forskningsdata efter låga p-värden (ibland kallat p-hackning, data dredging eller data mining) är en av forskningens mer allvarliga synder."

P-värdet – omtyckt, eftersökt men även ifrågasatt

Ett av resultaten från sådana analyser är det så kallade p-värdet. Ett p-värde utgör ett mått på hur osannolika resultaten är, givet att nollhypotesen verkligen stämmer.

Forskare blir som regel glada över att finna låga p-värden eftersom det kan innebära att man är något viktig på spår, men även att man har goda möjligheter att få sina resultat publicerade i en vetenskaplig tidskrift. Men p-värden är också kontroversiella av olika skäl, bland annat eftersom de blivit så värdefulla för forskare att de riskerar att överskugga den viktiga forskningsfrågan. Att ”tråla” sina forskningsdata efter låga p-värden (ibland kallat p-hackning, data dredging eller data mining) är en av forskningens mer allvarliga synder. För vid varje statistiskt test som görs finns en liten risk att slumpen spelar ett spratt. Görs tillräckligt många varianter på tester finns goda möjligheter att till slut kunna påvisa statistiskt säkerställda resultat, även om insatsen som undersöks egentligen inte är effektiv.

Att formulera sin hypotes först när data redan har analyserats kallas ibland för HARKing (Hypothesizing After the Results Are Known). Man genomför

då olika analyser och laborerar med sin data tills man finner ett resultat, i form av ett lågt p-värde, som ser intressant ut. Först därefter formuleras hypotesen som kan förklara fynden, tvärt emot hur god forskning bör praktiseras.

Helt ovanligt tycks fenomenet med HARKing inte vara. När forskare inom olika ämnesområden under självrannsakan fick uppge om de gjort detta någon gång under sin forskarbana svarade i genomsnitt 43 procent ja (1).

Det är svårt att kontrollera vad forskare gör på sin kammare, men ett sätt att motverka trälningen efter låga p-värden är att ställa krav på att forskare publicerar ett protokoll där man i förväg beskriver vad forskningsfrågan är och vilka statistiska analyser man ämnar göra för att undersöka den (2). Sådana förpublicerade protokoll kan vid behov användas för efterkontroll och de kan nästan betraktas som en form av kvalitetsstämpel i sig. ►

▲ Att formulera sin hypotes först när data redan har analyserats kallas ibland för HARKing (Hypothesizing After the Results Are Known).

Man genomför då olika analyser och laborerar med sin data tills man finner ett resultat, i form av ett lågt p-värde, som ser intressant ut.

FOTO: MAGNUS GLANS

▲ Per Lytsy, medicinskt sakkunnig och projektledare SBU.

"Allt fler förespråkar nu att man inte ska lägga så mycket vikt vid p-värdet utan istället redovisa resultaten på ett vis så att storleken på effekten framgår, med tillhörande konfidensintervall."

Storleken har trots allt betydelse

Det senaste decenniet har p-värden, statistisk signifikans och den svartvita syn på forskningsresultat som lätt följer i dess spår diskuterats flitigt i den vetenskapliga litteraturen. Detta beror inte minst på att låga p-värden inte visat sig vara så tillförlitliga och replikerbara som man förväntat sig (3), men även att begreppen ofta missförstås (4, 5).

Allt fler förespråkar nu att man inte ska lägga så mycket vikt vid p-värdet

MÅNGA SAMMANVÄGDA STUDIER GER BÄTTRE BESLUTSUNDERLAG

Även om en enskild studie är välgjord, till exempel när den genomförs som en randomiserad kontrollerad prövning där protokollet är publicerat i förväg och bortfallet är lågt, så är det trots allt bara en studie där tillfälligheter kan ha påverkat utfallet.

Flera välgjorda studier som undersökt samma frågeställning ger tillsammans bättre underlag för att bedöma en methods effekter.

utan istället redovisa resultaten på ett vis så att storleken på effekten framgår, med tillhörande osäkerhetsintervall, det så kallade konfidensintervallet. Rapportering av effektresultat uttryckt som konfidensintervall har blivit alltmer vanligt i forskningslitteraturen (6). Konfidensintervallets bredd speglar den osäkerhet som finns rörande hur stor den genomsnittliga effekten är. I praktiken anger intervallet alla de värden som effekten skulle kunna vara, och som i statistisk mening inte motsägs av den data som analyserats. Om konfidensintervallet är väldigt brett ger det ingen bra vägledning eftersom det då inte går att dra några slutsatser alls om effekten ens finns och om den i så fall är gynnsam eller ej. Men är intervallet smalt ger det en intuitivt begriplig information som är viktig vid ställningstagande om en insats ska rekommenderas eller ej.

Sedan är frågan hur liten eller stor en effekt ska vara för att den ska anses vara relevant i praktiken. Den frågan kan inte statistiken besvara, det beror på såväl sammanhanget som hur effekten värderas. En sådan bedömning kan endast människor göra. ♦ PL

Referenser

1. Rubin, M. (2017). When Does HARKing Hurt? Identifying When Different Types of Undisclosed Post Hoc Hypothesizing Harm Scientific Progress. *Review of General Psychology*, 21(4), 308–320.
2. Chalmers I, Altman DG. How can medical journals help prevent poor medical research? Some opportunities presented by electronic publishing. *Lancet*. 1999 Feb 6;353(9151):490-3.
3. Open Science Collaboration. PSYCHOLOGY. Estimating the reproducibility of psychological science. *Science*. 2015 Aug 28;349(6251):aac4716.
4. Nuzzo, R. Scientific method: Statistical errors. *Nature* 2014;506:150-2.
5. Greenland S, Senn SJ, Rothman KJ, Carlin JB, Poole C, Goodman SN, Altman DG. Statistical tests, P values, confidence intervals, and power: a guide to misinterpretations. *Eur J Epidemiol*. 2016 Apr;31(4):337-50.
6. Stang A, Deckert M, Poole C, Rothman KJ. Statistical inference in abstracts of major medical and epidemiology journals 1975-2014: a systematic review. *Eur J Epidemiol*. 2017 Jan;32(1):21-29.

INSATSERNA SOM KAN GE HJÄLP TILLBAKA TILL ARBETE

Det finns insatser som verkar kunna hjälpa personer långt från arbetsmarknaden tillbaka till arbetslivet, visar tre aktuella undersökningar från SBU. Att arbetsplatsen är med på tåget är ofta viktigt.

På regeringens uppdrag har SBU undersökt det vetenskapliga stödet för insatser som syftar till att hjälpa människor som av olika skäl befinner sig långt från arbetsmarknaden, tillbaka till arbete.

En av undersökningarna gäller gruppen vuxna med varaktigt försörjningsstöd. Här visar resultatet bland annat att utbildning med anknytning till en arbetsplats troligen leder till att fler personer kommer i arbete, jämfört med sedvanlig eller ingen insats. Detsamma gäller mer omfattande eller långvarig utbildning.

– Även för den här utsatta gruppen ser vi nu att utbildning bidrar till arbete. Men det gäller inte vilken utbildning som helst utan utbildning på en arbetsplats, med anknytning till ett verkligt arbete, säger Elizabeth Åhsberg, projektledare på SBU.

ATT GÖRA PRAKTIK i kommunal reguljär verksamhet verkar också leda till att fler kommer i arbete, jämfört med praktik utanför reguljärt arbete.

Den andra rapporten har undersökt effekten av insatser för personer som är långvarigt sjukskrivna på grund av ångest, depression eller reaktion på svår stress – de vanligaste orsakerna till långvarig sjukskrivning i Sverige.

Resultaten visar att kognitiv beteendeterapi

och teambaserat stöd, i båda fallen med arbetsplatsen involverad, möjligen leder till ökad återgång till arbete på kort sikt jämfört med sedvanlig eller ingen insats.

– Här kan företagshälsovården spela en viktig roll, som exempelvis kan ge teambaserat stöd till långtidssjukskrivna anställda personer, säger Elizabeth Åhsberg.

SBU HAR OCKSÅ undersökt effekten av de insatser hälso- och sjukvården kan erbjuda personer som är eller riskerar att bli långtidssjukskrivna, som stöd för att komma tillbaka till arbete. Utvärderingen gällde vanliga orsaker till långtidssjukskrivning, vilket framför allt är psykisk och muskuloskeletal sjukdom.

De inkluderade studierna visade sig undersöka många olika insatser som utvärderades på flera olika sätt, vilket gör det svårt att väga samman resultaten. Trots det går viktiga slutsatser att dra, konstaterar Per Lytsy, projektledare på SBU.

– Det finns stöd för att olika kategorier av insatser kan ha positiva effekter på arbetsåtergång och det är till stor del insatser och metoder som används i svensk sjukvård idag, säger han.

Kategorierna som visar positiv effekt, jämfört med sedvanlig vård, är unimodala insatser (enskilda behandlingar eller terapier), multimodala insatser (när flera behandlingsinsatser ges, ofta av ett team med olika professioner) och insatser som involverar arbetsplatskontakt direkt eller via koordinator. **◆ SN**

FOTO: MAGNUS GLANS

▲ Elizabeth Åhsberg, projektledare SBU.

"Även för den här utsatta gruppen ser vi nu att utbildning bidrar till arbete."

Om rapporterna

- Effekter av arbetsmarknadsinsatser för personer med varaktigt försörjningsstöd. SBU 2022.
- Effekter av arbetsmarknadsinsatser för personer långvarigt sjukskrivna på grund av depression, ångest eller stressreaktion. SBU 2022.
- Insatser i vården vid långtidssjukskrivning. SBU 2022.

Flera insatser kan vara positiva för äldre på särskilda boenden

SBU har kvalitetsgranskat och kommenterat sex välgjorda, internationella systematiska översikter om olika insatser som riktar sig till äldre som har demenssjukdom och som bor på särskilda boenden. Resultaten visar att flera insatser är effektiva i att skapa ökad livskvalitet. Det finns inte några kända biverkningar av insatserna, men individuell bedömning är viktig då allt inte passar för alla.

Robotdjur kan vara bra för hälsa och välbefinnande

Terapi med levande djur kan öka välbefinnandet och minska psykisk ohälsa hos äldre personer. Forskningsresultaten vi har granskat visar att även robotdjur kan ha

samma effekter, framför allt för de med demenssjukdom. Äldre, personal och anhöriga beskriver att robotdjur bidrar till olika aspekter av välbefinnande, så som minskad ensamhet och ökat socialt samspel.

Resultaten gäller för de som väljer att interagera med robotdjuret. Alla har inte en positiv upplevelse av dem. Det är viktigt att de används på ett individanpassat sätt och som ett komplement till ordinarie omvårdnad.

Ökad livskvalitet av naturbaserade inomhusinsatser

Naturbaserade inomhusinsatser som innebär aktivt deltagande gynnar hälsa och välbefinnande hos äldre med de-

menssjukdom på liknande sätt som att vara ute i naturen. Insatserna kan även ha positiv effekt på psykiskt och socialt välbefinnande, engagemang och livskvalitet. Det är dock viktigt att de äldre engageras aktivt. Det kan ske genom exempelvis odling eller att ta hand om krukväxter. De bör också innebära att de boende har ansvar för växterna.

Icke-farmakologiska depressionsbehandlingar minst lika effektiva som läkemedel

Många med demenssjukdom är deprimerade. En vanlig behandling för depression är antidepressiva läkemedel som ofta ger biverkningar. Icke-farmakologiska

FOTO: DAN KOSMAYER/SHUTTERSTOCK

behandlingar är lika eller mer effektiva än läkemedelsbehandling för att minska symtomen på depression. Det handlar om bland annat fysisk träning, massage, beröringsterapi och kognitiv stimulering. Resultaten gäller för mild till måttlig depression. För allvarlig depression är det vetenskapliga stödet oklart. Resultaten bygger på en nätverksmetaanalys och bör tolkas med viss försiktighet.

Kognitiv träning kan ha positiv effekt vid demenssjukdom

Demensrelaterade kognitiva funktionsnedsättningar kan inte återställas. Däremot kan man försöka att bromsa fortsatt kognitiv funktionsnedsättning.

Kognitiv träning är en term för en rad tekniker som används för att stimulera och träna funktioner så som informationsbehandling, problemlösning och minne. Träningen ger troligen en liten till måttlig effekt på generell kognition hos personer med mild till måttlig demenssjukdom.

Musikterapi kan minska depressiva symtom

Musik används på olika sätt inom vård och omsorg för personer med demenssjukdom. Översikten som SBU har granskat visar att musikbaserade terapeutiska insatser som tillhandahålls av en kvalificerad musikterapeut troligen minskar depressiva symtom och beteendeproblem hos personer med demenssjukdom som bor i vård- och omsorgsboende eller på sjukhus.

Fysisk träning minskar risken för fall

Andelen som faller ökar med stigande ålder, sämre hälsa och är högre för dem som bor på äldreboende eller är inlagda på sjukhus. Fysisk träning kan minska antalet fall med cirka 25 procent. Det är störst effekt om programmen leds av hälso- och sjukvårdspersonal. Programmen var effektiva oavsett om personerna som deltog hade hög eller normal fallrisk och oavsett om de var yngre eller äldre än 75 år. ♦ NI

Om kommentarerna

SBU kvalitetsgranskar andra aktörers systematiska översikter och kommenterar dem ur ett svenskt perspektiv. Denna typ av sammanställning kallar vi "SBU Kommentarer".

SBU bedömer att samtliga sex översikter är välgjorda. Det innebär att risken för att resultaten har blivit snedvridna under genomförandet är liten. Däremot har SBU inte bedömt risk för snedvridning i de enskilda studierna som ingår i översikterna.

- Robotdjurs betydelse för hälsa och välbefinnande hos äldre personer med demenssjukdom i särskilt boende. SBU 2022.
- Naturbaserade inomhusinsatser på särskilda boenden för att öka hälsa och välmående hos äldre. SBU 2022.
- Behandling av depression hos personer med demenssjukdom. SBU 2022.
- Kognitiv träning för personer med mild till måttlig demens. SBU 2022.
- Musikbaserade terapeutiska insatser för personer med demenssjukdom. SBU 2020.
- Fysisk träning för att minska risken för fall hos äldre. SBU 2021.

FOTO: CRAZY NOOK/SHUTTERSTOCK

Elektrisk rullstol upplevs bidra till delaktighet och oberoende

Användare av elektrisk rullstol upplever att den bidrar till delaktighet och oberoende. För att rullstolar ska vara välfungerande är användarnas erfarenhet att det behövs praktisk träning, kunskap och information. Det visar SBU:s utvärdering.

Kvantitativa studier i utvärderingen visar att det är möjligt att praktiskt inriktade utbildnings- och träningsprogram i färdigheter att manövrera rullstolen leder till bättre manövreringsförmåga hos vuxna rullstolsanvändare. Resultaten kan vara utgångspunkt för att utveckla standardiserade vårdprogram och riktlinjer för praktisk utbildning och träning för rullstolsanvändare.

I ett annat SBU-projekt uppdaterar vi kunskapsläget när det gäller socialtjänstinsatser till personer med funktionsnedsättning. Kunskapsläget presenterades i slutet av 2019 i form av en evidenskartan som kommer att uppdateras med de nya forskningsöversikter som identifieras. ♦ NI

Om rapporten

Rullstolar och tilläggsutrustning: Utvärdering av effekt, upplevelser och erfarenheter samt kostnadseffektivitet. SBU 2022.

SBU utvärderar sociala åtgärder mot kriminalitet bland unga

Att minska den återkommande brottsligheten bland unga är angeläget för både individen och samhället. I två kommande rapporter undersöker SBU vilka sociala metoder de olika nordiska länderna rekommenderar för att förebygga ungdomskriminalitet och vilket vetenskapligt stöd det finns för socialtjänstens insatser mot gängrelaterad brottslighet bland barn och unga vuxna.

– Socialtjänstens arbete spelar en viktig roll i arbetet mot ungdomskriminalitet, som är ett komplext område där många olika faktorer samspelar. Den här kartläggningen kan bidra till att arbetet blir mer kunskapsbaserat, så att relevanta insatser erbjuds de här ungdomarna, och ger möjlighet för de nordiska länderna att lära av varandra, säger Maral Jolstedt, projektledare på SBU för ett uppdrag inriktat på sociala insatser mot ungdomskriminalitet, vars resultat rapporteras i år.

De flesta människor gör något brottsligt under sin ungdom. Men medan majoriteten begår ett enstaka brott, begår en liten andel unga många brott. Bland svenska ungdomar i åldern 15–17 år som lagfördes för sitt första brott 2010–2014, begick drygt hälften ett enstaka brott medan 19 procent begick fyra brott eller fler under uppföljningstiden till 2019, enligt en rapport från Brottsförebyggande rådet från 2021. Dessa återkommande lagöverträdare stod för nästan två tredjedelar av brottsens alla brott.

PÅ REGERINGENS UPPDRAG genomför SBU nu en kartläggning av vilka sociala metoder som anges i de nordiska ländernas nationella kunskapsstöd för att förebygga eller förhindra fortsatt ungdomskriminalitet. Ungdomskriminalitet definieras här som ungdomar som återkommande lagförs för brott och med kunskapsstöd avses vägledningar eller vetenskapliga underlag publicerade av eller för de nordiska länderna.

Projektet undersöker socialtjänstens insatser, inklusive de som görs i samverkan med exempelvis polis och skola. Det förebyggande arbetet är

avgränsat till insatser riktade till individer eller grupper med olika riskfaktorer för kriminalitet, eller konstaterad kriminalitet.

Arbetet går ut på att kartlägga innehållet i ländernas kunskapsstöd och undersöka om det finns skillnader mellan länderna, till exempel gällande hur underlagen tas fram och vad de bygger på. Rapporten kommer också att diskutera möjliga orsaker till eventuella skillnader. Kanske har man bedömt kunskap på olika sätt, kanske har vissa länder mer fokus på det förebyggande arbetet medan andra lägger mer kraft på att förhindra återfall – och vad kan det i så fall bero på?

I UPPDRAGET INGÅR också att lyfta fram områden som SBU tror kan vara särskilt intressanta och kan fungera som diskussionsunderlag vid det Nordiska ministerrådets möte nästa år.

Sannolikt fungerar det inte att kopiera något annat lands system rakt av – de nordiska länderna skiljer sig åt organisatoriskt och lagmässigt och har olika förutsättningar för att hantera ungdomskriminalitet, konstaterar Maral Jolstedt. Men jämförelsen kan ändå ge lärdomar.

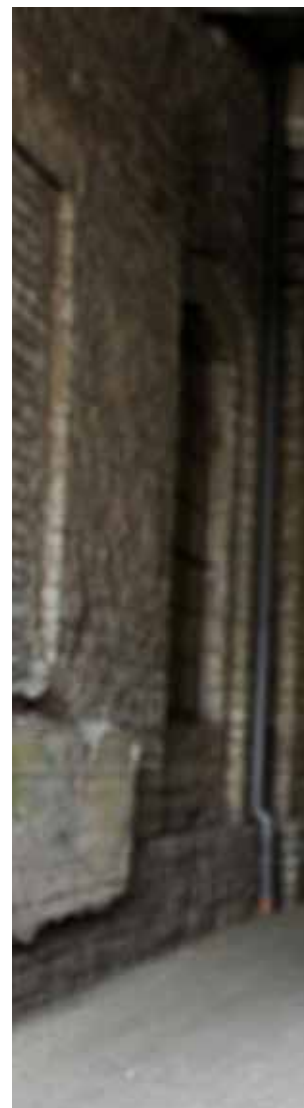
– Det är inte säkert att vi ska göra lika, men vi ska ha det bästa möjliga kunskapsunderlaget för vår sociala omsorg. Kanske går det att plocka rusinen ur kakan – ta in viss kunskap från andra och anpassa till våra förhållanden för att stärka vårt system, säger Maral Jolstedt.

Just nu utvärderar SBU också det vetenskapliga stödet för insatser som socialtjänsten kan använda

GÄNGRELATERAD KRIMINALITET – VAD ÄR DET?

Med gängkriminalitet avses här: (1) grupper som omfattar mer än tre personer, (2) existerar i minst tre månader, (3) är ungdomsrelaterade eller gaturelaterade, (4) accepterar olagliga aktiviteter och (5) begår brott tillsammans.

Kommande rapport: Insatser för att förebygga och minska gängrelaterad brottslighet bland barn och unga vuxna.

Alternativa metoder till tvångsåtgärder

På regeringens uppdrag har SBU genomfört en förstudie om alternativa metoder till tvångsåtgärder inom Statens institutionsstyrelses (SiS) verksamhet, samt inom den psykiatriska tvångsvården och den rättspsykiatriska vården.

Förstudien är föreslagen att ligga till grund för en kunskaps-sammansättning av alternativa metoder till tvångsåtgärder, särskilt till avskiljning och fastspänning. Detta rapporterades till Socialdepartementet den 5 maj.

FOTO: GROUND PICTURE/SHUTTERSTOCK

för att förebygga eller minska gängrelaterad brottslighet bland barn och unga vuxna. I slutet av året kommer rapporten från detta regeringsuppdrag.

UTVÄRDERINGEN GÄLLER psykosociala insatser som i Sverige kan utföras av antingen socialtjänst, skola, fritidsverksamhet eller civilsamhället, riktade till personer under 30 år. Här inkluderas alla förebyggande insatser, även så kallade universella, om utfallet som studerats är gängkriminalitet.

Rapporten kan bli ett värdefullt underlag för beslutsfattare, konstaterar Knut Sundell som leder projektet på SBU.

– Det finns inga enkla lösningar på den här problematiken, men utvärderingen kan ge vägledning om vilka metoder som fungerar bättre eller sämre, säger han.

Skulle forskningsläget vara sådant att det inte går att säga något om effekten av vissa metoder kan det peka på kunskapsluckor där mer forskning behövs.

Eftersom huvuddelen av forskningen är gjord i Nordamerika analyserar projektet också hur de utvärderade metoderna kan fungera i Sverige.

Resultaten från utvärderingen kommer också att jämföras mot de metoder och insatser som används i Sverige, enligt Brottsförebyggande rådets årliga rapporter om det brottsförebyggande arbetet. ♦ SN

KUNSKAPSTÖD I SVERIGE – PSYKOSOCIALA INSATSER FÖR ATT FÖRHINDRA UNGDOMSBROTT

SBU:s rapport "Insatser i öppenvård för att förebygga ungdomars återfall i brott. En systematisk översikt och utvärdering av ekonomiska, sociala och etiska aspekter" från 2020. Rapporten är kunskapsunderlag till Socialstyrelsens kunskapsstöd "Insatser för att motverka fortsatt normbrytande beteende och återfall i brott", publicerad 2021, som innehåller rekommendationer till socialtjänstens arbete med barn 6–17 år. *Tidigare rapport: Insatser i öppenvård för att förebygga ungdomars återfall i brott. En systematisk översikt och utvärdering av ekonomiska, sociala och etiska aspekter. SBU 2020.*

Kommande rapport: Förebygga och minska ungdomskriminalitet i Norden.

FOTO: MAGNUS GLANS

▲ Maral Jolstedt, projektledare SBU.

"Den här kartläggningen kan bidra till att arbetet blir mer kunskapsbaserat, så att relevanta insatser erbjuds de här ungdomarna, och ger möjlighet för de nordiska länderna att lära av varandra."

Ny rapport undersöker behandlingar vid beroende i kombination med psykisk sjukdom

Bättre behandling och socialt stöd till personer som har ett skadligt bruk eller beroende och samtidigt en psykisk sjukdom. Det kan bli resultatet av en efterlängtd utvärdering av insatser vid samsjuklighet, som SBU presenterar i år.

ATT HA ETT BEROENDE eller skadligt bruk av alkohol eller droger och samtidigt någon psykisk sjukdom är en vanlig kombination, framför allt bland personer med svårare psykisk sjukdom eller svårare beroendestillstånd. När sjukdomarna förekommer

tillsammans förvärras symtomen från båda. Personer med sådan samsjuklighet har ofta fler psykosociala problem, sämre livskvalitet och en ökad risk för förtidig död, jämfört med personer med bara en diagnos.

– Det här är en patientgrupp med hög

dödlighet och ett stort lidande och vi behöver verkligen ta reda på mer om hur vi kan hjälpa dem, säger Sara Wallhed Finn, disputerad psykolog vid Beroendecentrum Stockholm och sakkunnig i ett pågående projekt där SBU utvärderar effekterna av behandlingar och sociala stödinsatser vid samsjuklighet mellan skadligt bruk eller beroende och psykisk sjukdom.

SVÄRIGHETERNA ÄR KÄNDA sedan länge. Trots det är det vanligt att personer med samsjuklighet inte får den behandling

FOTO: MICHELENT/SHUTTERSTOCK

Missa inte SBU:s rapporter eller utbildningar!

Få vårt nyhetsbrev genom att registrera dig här: www.sbu.se/sv/prenumerera

TREDELAT PROJEKT OM SAMSJUKLIGHET

1. Effekter av läkemedelsbehandling – rapport kommer i höst.
2. Lätt till mätligt svår psykisk sjukdom i kombination med substansanvändning – rapport kommer vid årsskiftet 2023/2024.
3. Svår psykisk sjukdom i kombination med substansanvändning, med underavsnitt om vilken betydelse för utfallet olika sätt att organisera vården har – rapport kommer innan sommaren 2024.

och de sociala insatser de har behov av, konstaterar samsjuklighetsutredningen i sitt delbetänkande från 2021. Utbudet av behandlingsinsatser är otillräckligt och det uppstår ofta glapp mellan insatser från beroendevården, psykiatri och socialtjänsten, där den enskilde riskerar att falla mellan stolarna.

– Behandlingen inriktas fortfarande ofta på ett problem i taget, trots att de flesta är överens om att man behöver adressera båda samtidigt. Om det till exempel visar sig att en patient som är deprimerad även har ett beroende, kan patienten hänvisas till beroendevården eller socialtjänsten, vilket riskerar att leda till avbrott i behandlingen och försämrad prognos. Medvetenheten om det här har ökat, men vi har inte hittat formerna för hur vi ska få ihop behandlingarna på ett bra sätt, säger Agneta Öjehagen, socionom och professor emerita vid avdelningen psykiatri, Lunds universitet, och sakkunnig i projektet.

INITIATIVET TILL UTVÄRDERINGEN kommer från SBU, som har fått samstämmiga signaler från representanter för både socialtjänst och hälso- och sjukvård om att det behövs bättre kunskapsunderlag för den här patientgruppen. Att Socialstyrelsens nationella riktlinjer på området är knapphändiga och inte har uppdaterats sedan de publicerades år 2015 understryker behovet.

Arbetet gäller många olika beroenden eller skadliga bruk i kombination med många olika psykiska sjukdomar. Studien som granskas utvärderar också många olika typer av behandlingar; farmakologiska, psykologiska och psykosociala, såväl som sociala stödinsatser. Att hålla den bredden är viktigt, menar Nils Stenström, projektledare på SBU.

– Vi vill att det här arbetet ska ha relevans för många yrkesverksamma, inom socialtjänsten och i det kliniska arbetet. Därför valde vi att koppla det här stora greppet, säger han.

RESULTATEN KAN BLI en värdefull hjälp i det dagliga arbetet med patienter, tror Sara Wallhed Finn.

– Den här rapporten har potential att förbättra vården och de sociala stödinsatserna för den här patientgruppen. Dagens riktlinjer är inte så tydliga att de kan vägleda den kliniska vardagen när det gäller att behandla båda tillstånden. Den här sammanställningen kan för-

hoppningsvis ge mer konkret vägledning för dem som jobbar kliniskt – det vore till stor hjälp, säger hon.

Skulle det visa sig att det saknas kunskap för att kunna göra vissa uttalanden, ger även det viktig information om var mer forskning behövs, konstaterar hon.

Rapporten ger också viktig uppmärksamhet till området, menar Agneta Öjehagen. Att genomgången inkluderar grupperna med lätta eller medelsvåra tillstånd är en annan viktig aspekt, fortsätter hon:

– Tidigare har de svårast sjuka fått störst uppmärksamhet, vilket är helt rimligt. Men vilka behandlingsinsatser som fungerar för gruppen som inte har riktigt svåra problem, som kanske fortfarande har en stabilitet i tillvaron med arbete och familj, det vet vi inte lika mycket om. Jag hoppas att vi kan få större uppmärksamhet på den gruppen nu, säger Agneta Öjehagen.

NILS STENSTRÖM INSTÄMMER i de nämnda förväntningarna och lägger till att han hoppas att rapporten kan leda till ett större utbud av behandlingar:

– Idag är det få verksamheter som kan erbjuda patienterna ett mångfacetterat behandlingsutbud. Förhoppningsvis kan vår rapport bidra till att vi finner fler verk samma behandlings- och stödinsatser så att vårdens möjligheter att möta patienternas behov kan öka. **◆ SN**

FOTO: MAGNUS GLANS

▲ Nils Stenström, projektledare SBU.

"Vi vill att det här arbetet ska ha relevans för många yrkesverksamma, inom socialtjänsten och i det kliniska arbetet."

VANLIG KOMBINATION

I Sverige hade 64 procent av kvinnorna och 52 procent av männen som vårdats för intag av beroendeframkallande substanser under år 2017 också vårdats för en eller flera psykiatriska diagnoser året innan eller efter beroendevården, enligt Socialstyrelsens "Kartläggning av samsjuklighet i form av psykisk ohälsa och beroendeproblematik" från 2019.

FLERA PROGRAM STÖDJER GOD PSYKISK HÄLSA

SBU:s utvärdering visar att flera program kan främja psykiskt välbefinnande eller förebygga psykisk ohälsa hos barn och ungdomar. Vissa av programmen ges till alla barn, oavsett hur stor risk dessa löper för att utveckla psykisk ohälsa, andra till endast grupper av barn med förhöjd risk och några bara till barn som redan har fått problem.

God psykisk hälsa är grundläggande för välbefinnandet. Det är en viktig förutsättning för att skapa relationer och för att klara skola och arbetsliv. Omvänt leder psykisk ohälsa till lågt välbefinnande.

Det kan få långsiktiga konsekvenser i form av till exempel missbruk, kriminalitet och suicid. Insatser, som till exempel strukturerade skolprogram för att stärka förutsättningar för god psykisk hälsa bland barn, kan därmed vara till stor nytta både för barnet och för samhället på såväl kort som lång sikt. Programmen kan ges brett eller till vissa grupper eller individer beroende på syftet.

Det finns stöd för att två typer av program som ges i skolan kan främja barns psykiska välbefinnande. Program i socio-emotionellt lärande (SEL), som till exempel PATHS, har positiv effekt på barn

och ungdomars sociala och emotionella kompetens samt resiliens. Mindfulness-baserade program förbättrar livskvalitet och resiliens, särskilt för flickor. Barnen och ungdomarna upplever att programmen ger ökat psykiskt välbefinnande och förmåga att hantera känslor och relationer.

Fyra föräldraskapsprogram, De otroliga åren, Parent Child Interaction Therapy, Triple P och Family Check Up, kan förebygga utagerande beteenden i åtminstone sex månader. Även programmet PATHS som riktar sig till barn i förskolan eller lågstadiet kan förebygga utagerande beteenden. Programmen Coping with Stress och Penn Resilience Program som förmedlas via skolan kan förebygga depression hos barn som har depressiva symtom. Programmet FRIENDS, som ges till alla barn på en skola, kan förebygga ångest.

När det gäller program för att förebygga suicid och suicidförsök bland barn är studierna fåtaliga med kort uppföljning. Kunskapsläget har inte förändrats sedan en SBU-utvärdering 2015 kom fram till att två universella program, YAM och GBG, kan förebygga suicidförsök. Ännu opublicerade fynd i en svensk replikeringsstudie av YAM bekräftar dock inte tidigare positiva resultat avseende suicid eller suicidförsök. ◆NI

Om rapporterna

Alla tre rapporterna sammanfattas i skriften "Att stödja god psykisk hälsa hos barn och ungdomar". Den finns på www.sbu.se

- Program för att förebygga psykisk ohälsa hos barn. SBU 2021.
- Program för att förebygga suicid och suicidförsök hos barn. SBU 2021.
- Främjande av psykiskt välbefinnande hos barn och ungdomar. SBU 2022.

Filmer om systematiska översikter

SBU har gjort flera korta filmer om vad en systematisk översikt är och de olika stegen i att ta fram en. I filmerna berättar vi bland annat om hur man granskar studier, väger samman resultat och bedömer resultatens tillförlitlighet. Filmerna är gjorda för att användas på universitetsutbildningar samt av beslutsfattare och verksamhetsutvecklare som arbetar i kommuner eller regioner. Du hittar filmerna på: www.sbu.se/metod.

Fråga SBU om forskning

Förra året besvarade SBU 34 förfrågningar om litteratursökning för avgränsade frågor. Om till exempel betydelsen av utbildningsnivå hos hemtjänstpersonal, miljöterapi vid institutionsvård och krisstöd i skolan vid suicid. En del av dessa förfrågningar kom direkt från yrkesverkamma inom hälso- och sjukvård, tandvård, socialtjänst och funktionshinderområdet.

Står ni inför svåra beslut och skulle vara hjälpta av en forskningsöversikt? Skicka förslag till SBU på: www.sbu.se/fragasbu

Gå kurs hos SBU

Under 2022 ordnade SBU 44 utbildningsinsatser där över 1 000 personer deltog, bland annat om hur man förstår en systematisk översikt och hur en litteratursökning går till. I vissa fall finns möjlighet till skraddarsydd utbildning för en grupp.

Intresserad? Läs om SBU:s kurser på sidan: www.sbu.se/utbildning